

Andrina Pavlinić-Wolf

Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb

Primljeno: 10. 09. 1987.

DA LI JE I JEZIK JUGOSLAVENSKIH RADNIKA MIGRANATA MANJINSKI I MANJE KORIŠTEN JEZIK?

SAŽETAK

Pitanje jezičnih manjina više se, ni u lingvistici ni u jezičnoj politici, ne poima jedino kao problem nacionalnog i kulturnog integriteta nego i kao komunikacijsko pitanje. Zato u posljednje vrijeme jačaju spoznaje o potrebi očuvanja — uz nacionalni i kulturni — komunikacijskog integriteta i identiteta svake društvene (i jezične) grupe, te se multikulturne višejezične zajednice Evrope, Amerike, Kanade i Australije bave teorijskim i praktičnim rješavanjem ovog problema.

U kontekstu međunarodnih konferencija koje su se bavile ovim pitanjima i koncepcije Novog međunarodnog informacijskog poretka, autorica najprije analizira terminologiju iz domene manjinski ili manje korišten jezik, jezična manjina i dr., nudeći iz nje aktualne definicije i klasifikacije.

U drugom dijelu teksta obrađuje jezičnu situaciju (jugoslavenskih) radnika migranata u zemljama razvijene Evrope, uz upozorenje na to kako se i njihov status može podvesti pod pojam manjine i govornika manje korištenog jezika i kako se njima, te osobito njihovoj djeci, jezični identitet brzo narušava i može smatrati ozbiljno ugroženim.

Međunarodne konferencije o manjinskim ili manje korištenim jezicima (1986) i Novi međunarodni informacijski poredak

1986. godine održane su dvije međunarodne konferencije: jedna na krajnjem sjeveru Evrope, pod naslovom »Treća međunarodna konferencija o manjinskim jezicima«, u Galwayu (Irska) u lipnju, druga na krajnjem evropskom jugu, »Manje korišteni jezici i sredstva masovnih komunikacija u Evropskoj zajednici: Problemi radija i televizije«, u mjestu Nuoro na Sardiniji u listopadu. U fokusu interesa konferencije u Galwayu i dvije koje su joj prethodile (1980 i 1983) našla su se pitanja kao što su definicije manjinskog jezika i jezika manjina, očuvanje takvih jezika, njihovo odumiranje i oživljavanje, vezana ponajviše uz sociolingvističku situaciju na britanskom otočju, u skandinavskim zemljama, Nizozemskoj te, u manjoj mjeri, Francuskoj, Španjolskoj, Austriji i drugdje. Sardinjska konferencija pružila je obilje informacija o politici manjinskih jezika u okviru EZ i djelovanju Biroa za manje korištene jezike, uz pokušaj da se pitanje takvih jezika i jezičnih manjina postavi u širi kontekst evropske politike, te uz formulaciju svojevrsnog apela kojim se, u Završnoj izvavi konferencije, pozivaju Evropski Parlament i Komisija na konkretnu akciju. Ta bi akcija (definirana u 8 točaka plus dodatnih 6) obuhvatila, među inim: sastavljanje Evropske povelje o audio-vizualnim medijima; stalnu pro-

cjenu financijske i pravne situacije medija i istraživanje gledateljske i sluša-
teljske publike u vezi s manje korištenim jezicima; suradnju između medijskih
službi koje koriste različite jezike; osnivanje autonomnih RTV-ekipa koje bi
bile odgovorne pred Komisijom i državama članicama EZ; usvajanje protekcio-
nističkih mjera kako bi se osiguralo emitiranje audio-vizualnim produkcijama
različitih evropskih kultura i jezika, osobito onih koji se manje koriste, i dr.
Također je istaknut zahtjev za poduzimanjem mjera kako bi se prekinula
diskriminacija od strane evropskih RTV-mreža koje sustavno odbijaju muzičke
i kazališne produkcije na manje korištenim jezicima (usp. 6).

Smisao spomenute akcije, kojom bi se prvo obuhvatile zemlje članice EZ,
ali u koju bi se potom uključili i preostali dijelovi Evrope, leži u gledištu koje
je na konferenciji na Sardiniji iznio Henri Giordan (7:11):

Svim jezicima, službenim, nacionalnim, regionalnim i manjinskim, potrebno
je omogućiti da žive i da se razvijaju kako bi obogatili identitet Evrope.

I dalje (7:13):

Promicanje evropske kulturne unije niukojem smislu ne znači želju za
uniformiranjem, za izjednačivanjem, za apsorpiranjem Evropljana u jed-
noj velikoj smjesi. Baš naprotiv, uz pomoć nove tehnologije potrebno je
staviti u perspektivu poznavanje i širenje raznih jezika i kultura koji sa-
činjavaju evropsku kulturnu baštinu.*

Kao što je istakao ovaj i drugi govornici na spomenutoj konferenciji, ta-
kva zajednička akcija na evropskoj razini, očuvanje i zaštita evropskog kultur-
nog jedinstva, nastala je kao reakcija na dominaciju (američkog) engleskog je-
zika i utjecaja u znanosti, tehnologiji i sredstvima masovnih komunikacija.
Sa stajališta zaštite manje korištenih jezika potrebno je revidirati i osnovne
pojmove Novog međunarodnog informacijskog poretka (*New International In-
formation Order* — NIIO) koje su definirali UNESCO i međunarodna znanst-
vena zajednica. Naime, jasno je da NIIO može biti dvosjekli mač jer, kao što
su iznijeli Miguel de Moragas Spá et al. (14:4),

ideja o NIIO iznikla je iz uvjerenja da sredstva masovnih komunikacija
mogu pridonijeti ravnoteži, ali i neravnoteži i dominaciji u tri procesa:
kulturi, politici i ekonomiji.

Kad je riječ o provođenju NIIO u Evropi, traži se da se razmotre prava svake
zajednice na pokretanje unutarnjih i vanjskih tokova komunikacije te na
sudjelovanje u politici komunikacija nacije i (uže op. prev.) zajednice, gdje
je politika sve odlučnija i sve sklonija ideji da se eliminira pluralitet ta-
kvih kanala. (op. cit.: 5).

Pojmovi »manjinski jezik«, »jezična manjina« i manje korišteni jezik»: definicije, tipologije, klasifikacije

U Galwayu kanadski je znanstvenik John de Vries (23: 24—25) ukazao na
razliku između pojmova »manjinski jezik« (dalje u tekstu nazivat ćemo ga MJ)
i »jezična manjina« (dalje u tekstu JM), koje neki drže gotovo alternativnima.
U pristupu MJ naglasak je na lingvističkom aspektu, pa predmet istraživanja
mogu biti morfologija, fonologija, sintaksa, leksik, MJ; u pristupu JM težište

* Ovaj i sve daljnje citate u tekstu prevela je A. Pavlinić-Wolf.

je na društvenom aspektu, pa je interes usredotočen na socio-ekonomski status, klasni položaj ili demografske karakteristike jezičnih manjina.

Iz gornjega proizlazi da je prije razmatranja manjinskog jezika potrebno razmisliti o definiranju jezične manjine. Drugim riječima, uspijemo li definirati i operacionalizirati pojam JM, MJ se može definirati kao jezik kojim se služi neka jezična manjina (usp. 23:26).

Dvije godine prije konferencije u Galwayu, Erik Allardt je u članku »What Constitutes a Minority Language?« (1:201) odredio četiri osnovna kriterija za definiranje MJ; to su: samokategorizacija (samopripisivanje), zajedničko porijeklo, distinktivne jezične, kulturne ili historijske osobine vezane uz jezik te društvena organizacija jezičnih skupina na način da je određena skupina stavljena u manjinski položaj; stručnjaci su prihvatili tu kategorizaciju.

Problem je, međutim, s pojmom »manjina« taj da se obično odnosi na zajednicu koja je socijalno i ekonomski, pravno i politički nefavorizirana ili deprivirana, a uz to se od većinske zajednice razlikuje etničkim porijeklom i brojčanom zastupljenošću. Upravo zbog te negativne konotacije skovana je sintagma »manje korišten(i) jezik(-ci)« i »ljudi/narod s manje korištenim jezikom«, stvorena u Evropskom birou za manje korištene jezike. Ta nova organizacija osnovana je u Irskoj u cilju očuvanja i promicanja manje korištenih autohtonih jezika i kultura Evropske zajednice i djeluje samostalno, ali u suradnji s Komisijom EZ i Evropskim Parlamentom, institucijama zemalja članica EZ, Evropskim savjetom, a u budućnosti se očekuje i njezina suradnja s jednom srodnom agencijom, Sekretarijatom za nordijske jezike (*Nordic Language Secretariat*).

Prema definiciji Biroa (usp. de Moragas Spá *et al.*, 14:2), eufemizam »manje korišten jezik« odnosi se na jezike koji su, u većoj ili manjoj mjeri, pregaženi ili marginalizirani jer su komparativno manje prihvaćeni. Mogu se grubo podijeliti (usp. 14:4) na: 1) jezike koji se manje koriste u jednoj državi, ali su u nekoj drugoj u punoj upotrebi, tj. uobičajeni, prihvaćeni jezici; 2) jezike koji se manje koriste u apsolutnom smislu, tj. nisu u punoj upotrebi ni u kojem dijelu ili zemlji svijeta.

Prvi tip jezika može se dalje dijeliti na: 1a) kvazisluzbene manje korištene jezike, kao što je njemački u njemačkoj jezičnoj zajednici u Belgiji, 1b) jezike s priznatim i efektivnim statusom, koji koegzistiraju sa službenim, npr. njemački u južnom Tirolu ili u pokrajini Gornji Adige u Italiji, 1c) jezike koji koegzistiraju sa službenim, ali nisu potpuno priznati i efektivni, npr. slovenski u autonomnoj pokrajini Friuli-Venezia Giulia (slovenski naziv: Benečija) u Italiji, 1d) jezike sa ograničenim statusom, npr. njemački u Danskoj ili danski u SR Njemačkoj, 1e) tolerirane jezike, npr. grčki i albanski u Italiji, te 1f) jezike uz koje se vežu drugačije tipološke distinkcije, a prate ih specifični problemi pravne i sociološke naravi, npr. galicijski (*gallego*).

Drugi tip jezika može se dalje dijeliti, s formalnog stajališta, na: 2a) jezike koji su u minornoj upotrebi čak u »vlastitim« regijama, 2b) jezike koji se upotrebljavaju ravnopravno i kompetitivno u odnosu na druge jezike unutar njihovih »vlastitih« zona, te 2c) jezike koji se upotrebljavaju ravnopravno s dominantnim jezicima samo u nekoliko geografskih zona u njihovim »vlastitim« regijama. U užem smislu, razmatrani jezici zapravo spadaju ili u grupu 2a) ili u 2c).

S obzirom da se klasifikacija prema geografskim područjima pokazala nedostatnom, Biro predlaže (14:4) uvođenje novog kriterija, koji je sve aktualniji; to je prisutnost (ili odsutnost) manje korištenih jezika u sredstvima

masovnih komunikacija. U vezi s kriterijem javne upotrebe jezici se, dakle, mogu podijeliti na: one koji su prihvaćeni u javnoj upotrebi (prosvjeta, zabava, administracija i dr.) i one koji to nisu.

Uz gornje dvije glavne tipologije, moguće je ustanoviti i treću: 3) tipologiju jezika prema zakonskom položaju, odnosno podjelu na: 3a) jezike koji egzistiraju sa službenim u cijeloj državi, npr. gaelički/gaelski u Republici Irskoj, 3b) jezike koji koegzistiraju sa službenim na ograničenom području »vlastitog« dosega, npr. katalonski u Španjolskoj i frizijski u Nizozemskoj, 3c) tolerirane jezike, koje opet karakteriziraju tri vrste slučajeva: 3c₁) ograničeni zakonski domašaj, npr. korzikanski i bretonski, 3c₂) odsutnost službenih promotivnih programa, npr. sardinijski (sard(in)ski i franko-provansalski, 3c₃) negativna sociopolitička atmosfera, iako je riječ o službeno priznatim jezicima, npr. velš(ans)ki/velški u Velikoj Britaniji.

Naposlijetku, moguća je i 4) klasifikacija jezika prema stajalištima u društvu. Upravo zato što se »vlastiti« dosezi manje korištenih jezika ne poklapaju s političkim granicama, njihova se politička tipologija ne može ograničiti isključivo na pravne obzire. Dalja promišljanja vezana uz klasifikacije manje korištenih jezika trebala bi uključivati različite sociopolitičke/sociolingvističke izbore njihovih govornika te različite razine političke svijesti.

Kao što ističu autori glavnoga priopćenja u Nuoru, de Moragas Spá *et al.* (14: 4),

danas u Evropi, osim u slučaju Grčke, u načelu nema zabrana za upotrebu jezika. No još postoji velik otpor prihvaćanju tih jezika. Snaga šire podrške nekom jeziku pruža osnovno jamstvo za njegov napredak. Intenzitet pučkog zamaha vremenom se odražava u politici i zakonodavstvu. Ako on izostane, nužno nastupa vječna marginalizacija, ili pak izostanak dovodi do konačnog nestanka jezika kao jezika kultura.

U vezi s ovim citatom nameću nam se dva zaključka, od kojih ćemo prvi malo proširiti u zaključcima teksta: da manje korišteni jezici imaju uža tržišta komunikacija, pa su i njihove kulture slabije zaštićene i prijemčivije na kulturnu penetraciju moćnijih; drugi, da se manje korišteni jezici moraju nastojati nametnuti širem gledateljstvu, slušateljstvu i čitateljstvu kroz sve pore društvenog i javnog života, politikom malih koraka. Svim takvim jezicima zajednički je, naime, skroman doseg upotrebe u društvu, marginalizacija u usporedbi s drugim jezicima koji su zastupljeni u svim domenama javnog života te ograničena i ograničavana prisutnost u sredstvima masovnih komunikacija. Ranijih su godina zagovornici tih jezika stavljali naglasak na vezu između jezika i kulture, ali nova je tendencija (usp. 14, op. cit.: 3) u pomaku ka trokutu koji bi, uz jezik i kulturu, uključivao i komunikacije. Biro smatra da je važna uloga komunikacija širenje kulturnog blaga, ali još je važnija uloga u mogućnosti društvene participacije (kroz komunikacije) koja pridonosi kolektivnom stvaranju kulture. Riječ je dakle o zaštiti (kulturnog) identiteta kao krajnjem cilju zaštite jezika.

Definiranju pojma jezične manjine može se, osim sa stajališta razmatranja pitanja subordinacije i dominacije, pristupiti i sa stajališta izjašnjavanja govornika u popisu stanovništva. Drugim, demografskim pristupom (usp. 23, op. cit.: 28), koji ne uživa osobit ugled među lingvistima, klasificiraju se pripadnici neke populacije (u nekoj državi, regiji ili zajednici) u smislu njihove pripadnosti jednome skupu između međusobno isključivih jezičnih zajednica. Prilikom konačnog prebrojavanja najbrojnija skupina može biti proglašena

većinom (ako joj pripada više od 50% populacije) ili množinom (ako joj pripada manje od 50%). Sve druge jezične zajednice onda su, po definiciji, manjine.

Zanimljivo je stajalište Davida Greena (8; prenosi Mikael Reuter, 17: 214), prema kojemu nekim manjinskim jezikom mora govoriti barem jedan grad s najmanje 12.000 stanovnika pa da bi on bio manjinski (to je donja granica, op. autorice). De Moragas Spá (14: 6) smatra da je za uspjeh jednog jezika veoma važno da se prilagodi zahtjevima industrije kulture, tj. tržišta kulture. Prema njemu, taj je proces moguć kad zajednica korisnika datog jezika dosegne stanovitu veličinu, no brojku od 10.000.000 govornika koju predlažu neki drugi (gornja granica, op. autorice) drži previsokom za većinu manjinskih (odnosno, on preferira izraz manje korištenih) jezika u Evropi. Očito predstoje dalje rasprave na temu prebrojavanja govornika kao kriterija za određivanje manjinskog jezika i jezične manjine.

Rasprava

U većini evropskih zemalja imigracije donekle se izbjegava »manjinski« kao epitet za jezik radnika (i)migranata i njihovih porodica, upravo zbog negativne konotacije koju on ima. (Iznimku predstavlja, primjerice, Nizozemska, koja provodi politiku što se i službeno naziva politika prema kulturnim manjinama). Naime, i stari pojam o zajednicama domaćina i doseljeničkih manjina danas uglavnom zamjenjuje pojam o pluralističkim društvima razvijene Evrope. No potiho se pravi razlika: između »doseljeničkih manjina« i svih ostalih, mogli bismo reći, tradicionalnih evropskih manjina, zbog njihova različitog porijekla, povijesnog razvitka i socio-ekonomskog statusa. Zato u svijesti najvećeg broja pripadnika većinske zajednice, društva domaćina, svi jezici osim njihovoga, koji je službeni jezik toga društva, postoje kao manjinski, uključujući i jezike stranih radnika, koje obično nazivaju »doseljenički« (imigrantski) jezici. Unatoč proklamiranim nastojanjima na planu očuvanja jezika i kulture stranih radnika i njihove djece (npr. interkulturalizam, ne kako ga je zamislio njegov tvorac Francuz Louis Porcher, već kako se on provodi u školama u evropskim zemljama, pa kulturna demokracija i sl.), te u novije vrijeme isticanju mogućnosti da manjinski/manje korišteni evropski jezici dobiju svoje mjesto u sredstvima masovnih komunikacija i u tome smislu izvrše stanoviti proboj, teško je osloboditi se skepse kad je riječ o ishodu tih nastojanja. Čini se da u industrijaliziranim evropskim zemljama zapravo prevladava stajalište da su jezik, nastava na materinskom jeziku i doseljenička kultura ipak ponajprije i ponajviše briga zemlje porijekla, a uspješno integrirani mladi stranac, koji će se, što prije to bolje, i uspješno asimilirati, ne mora biti bilingvalan i bikulturalan (iako su takve osobine — deklarativno — na cijeni): dovoljno je da njegova stranost (tjelesna i duhovna) nije iritirajuća, da dobro govori većinski jezik i da se snalazi u raznim praksama zemlje domaćina, ovisno o etapi životnog puta kroz koju prolazi.

Za navedenu tvrdnju lako je pronaći dokaze. Kao prvi nameće se činjenica da vrtiči i druge predškolske institucije u zemljama prihvata uporno i dugotrajno odbijaju materinski jezik malih stranaca kao jezik igre i pouke

u toj ranoj, formativnoj dobi (uz iznimku 2—3 zemlje imigracije); zatim, jugoslavenska dopunska nastava na materinskom jeziku sve češće nailazi na razne poteškoće, prepreke i otpore, a ukoliko se materinski jezik integrira u redovnu školu, tretira se kao strani jezik učenika, uz ograničenje da ni ta institucionalna pouka obično ne traje duže od osnovnog obrazovanja itd. itd.

Većinski je jezik medij nastave, jezik kulture, zabave, sredstava masovnih komunikacija, raznih formalnih situacija i obveza, i utoliko više iznenađuje povremeni strah u većine da bi time što bi manjina eventualno dobila stanovita jezična i kulturna prava domaćini mogli nešto izgubiti ili biti u nečem zakinuti.¹ Čak i kad bi manjinski jezik stekao jednake šanse u društvu većine, njegov razvitak ne bi nikad bio tako pozitivno aspektiran kao razvitak dominantnog jezika. Domaćin, govornik toga jezika, mora znati da je uvijek povlašten, da mu ne prijete diskriminacija, i trebao bi se osjećati sigurnim i sa svojim jednim jezikom; to je jedan od razloga zašto bi se mogao prikloniti svim pozitivnim argumentima u prilog poticanju bilingvizma manjine, koja je u njegovoj zemlji *de facto* i *de jure*, pod opresijom, nesigurnog individualnog i, u manjoj mjeri, kolektivnog identiteta (kao lijek za nesigurnost služi etnička kohezija), i govori nekakvim svojim jezikom, koji u stanovitim situacijama miješa sa jezikom »što ga svi razumiju«. U (psihološkoj i socio-)lingvističkoj literaturi nije uobičajeno opisivati stranog radnika u razvijenoj Evropi kao predmet kritike i poruge zbog jezične i kulturne barijere, (i) to se kosi s načelima »demokratskog« ponašanja prema pripadniku manjine.² Utoliko ćemo spremnije prenijeti jedan takav rijetki opis, percepciju britanskog lingvističara Trima (21:35), koju koristi i Stafford Wadsworth (24:178) da bi razjasnio pojam afektivne disonance:

Barijera komunikaciji nije isključivo psihološka. Iako je istina da nam jezična zalihost omogućava da razumijemo što se govori unatoč čudnom i stranom izgovoru, ta vrsta slušanja nameće znatan napor. Nakon nekog vremena dolazi do zamora i uzrujanosti. Pažnja luta, razgovor popušta. Više se ne prave ustupci stranim intonacijama, i javlja se osjećaj da povišenje i sniženje glasa, što koriste brojni Poljaci u jednostavnim izjavama, stvarno označavaju intelektualnu aroganciju, da su jaki naglasak, silazna intonacija slog po slog i nukleus na niskoj razini koji se mogu sresti u nekim sjevernonjemačkim izjavnim rečenicama — nasilnički. Kao rezultat, reagiramo oštro. Stranac, zburjen, zna samo to da se jedno pri-

¹ Jedan je primjer takvog »straha« tzv. Heidelberški manifest iz 1982. godine, kojem je prethodio dolazak demokratske stranke na vlast u SR Njemačkoj (iste godine). Smjena na vlasti donijela je i neke promjene u politici prema strancima; primjerice, nakon što je stvorena fama o prevelikom broju stranaca u zemlji, postroženi su propisi o spajanju obitelji i pravima na boravak. Istovremeno, u njemačke su većine buknule ksenofobične i rasističke »strasti«, još i pojačane strahom od privredne recesije, nezaposlenosti i problema identiteta. Čak je i (manji) dio akademskih krugova, uglavnom djelatnika u prirodnim znanostima, prihvatilo slogan o »alijenaciji njemačkog jezika, kulture i etičnosti«, u nastojanju da to opet postane respektabilna znanstvena tema. Usp. W. Stölting (neobjavljeni rukopis 18:5).

² U američkoj sociolingvističkoj literaturi ima izvanrednih opisa jezičnih kolizija između favoriziranih i nefavoriziranih pripadnika istog društva, primjerice na relaciji crnac-bijelac. Jedan klasični primjer prenosi S. Ervin-Tripp iz knjige A. Poussainta (5:225):

»Scena na ulici u današnjim SAD:

— Kako ti je ime, dečko? — upitao je policajac.

— Dr. Poussaint. Ja sam liječnik...

— Kako ti je prvo ime, dečko?

— Alvin...«

(Naime, prilikom oslovljavanja, bijelci se crncima često obraćaju pogrdno s »boy«.)

jateljstvo koje je obećavalo nasukalo, bez nekog očitog razloga. Tako stradavaju ljudski odnosi, a rastu mitovi o »nacionalnom karakteru«.

Mitom i nacionalnim klišejom smatra Kanadanin James (Jim) Cummins (4:2) uvjerenje koje apsolutno prevladava u njegovoj domovini: o kanadskoj tradiciji tolerancije kulturne različnosti. On navodi, prenoseći Tropera (22:9), da je do preživljavanja aktivnih i posebnih etničkih zajednica u Kanadi zapravo došlo unatoč službenoj politici i stajalištima, a ne zahvaljujući njima... Etničnost je shvaćena kao prolazni stadij kroz koji se išlo na putu ka punoj asimilaciji. Produžena etnička identifikacija patološko je stanje koje treba zauzdati, a ne izvor nacionalnog bogatstva i nacionalnog ponosa!

Ono što Cummins naziva retorikom ili praznorječjem multikulturalnog obrazovanja u Kanadi³ možemo slobodno usporediti s praznorječjem interkulturalnog obrazovanja na tlu Evrope.⁴ Anglokonformističku orijentaciju većine Kanadana, odnosno njihov institucionalni rasizam, Cummins definira (4:3—4) kao »ideologije i strukture koje se koriste da bi se sustavno ozakonjavala nejednaka podjela moći i bogatstava (i materijalnih i nematerijalnih) među skupinama definiranim na temelju rase«; termin rasizam upotrebljava u širem smislu, uključujući i diskriminaciju protiv etničkih manjina. Na temelju vlastitih istraživanja Cummins je dokazao (3) da je važan preduvjet za školski uspjeh doseljeničke djece u Kanadi razina uključenosti njihova jezika i kulture u školski program, a raskorak između »praznorječja multikulturalnog obrazovanja« (na razini politike) i prakse dokumentirao je služeći se ne samo vlastitim nalazima, već i rezultatima istraživanja njegova sunarodnjaka Samude (1980) i drugih. Štoviše, upozorio je i na veoma čestu praksu u školama u Sjevernoj Americi (4:5 i bilješka⁵) da doseljeničkoj djeci-pripadnicima iste etničke skupine školski pedagozi zabranjuju da međusobno govore svojim »etničkim« jezikom, a od njihovih roditelja traže da u kući s djecom i međusobno govore engleskim, a ne materinskim jezikom, unatoč rezultatima brojnih istraživanja, od kojih Cummins osobito ističe (4:5) Welseve nalaze (26), koji pokazuju važnost interakcije odraslih i djece u domu (na njima bliskom, dakle, materinskom jeziku) za budući akademski uspjeh učenika.

Otkako je objavljeno poznato djelo Amerikanca Uriela Weinreicha *Languages in Contact* (25), proučavanje jezičnih kontakata razvija se kao posebna grana lingvistike. Petar Nelde, međutim, predlaže pristup jezicima u kontaktu

³ Multikulturalno obrazovanje kao službenu kanadsku politiku uveo je tadašnji premijer Trudeauu 1971. godine.

⁴ Sjajnu sliku dvostrukog morala pruža u tome kontekstu primjer iz Donje Saske u SR Njemačkoj, što ga navodi W. Stölting (18:4—5):

Godine 1980. tadašnja vladajuća koalicija socijaldemokrata i liberala proglasila je Njemačku »zemljom imigracije«. U vezi s takvim službenim stavom, Ministarstvo prosvjete pokrenulo je u spomenutoj pokrajini sistem četverogodišnje izobrazbe 1.000 nezaposlenih nastavnika i profesora iz područja migrantske pedagogije (doslovan njemački naziv: pedagogija za strance). (Primjerice, na sveučilištu u Oldenburgu taj je ciklus predavanja startao 1981. godine i odvijao se u okviru postdiplomskog studija. Svi su polaznici kursa bili Nijemci, pa je tako u nastavi bilo nemoguće uspostaviti /poželjnu/ kontaktnu situaciju). Prvi su šok doživjeli polaznici koji su, nakon četiri godine intenzivne nastave, prvi stekli diplome: nisu mogli naći zaposlenje. Ministarstvo prosvjete opravdavalo se nedostatkom sredstava za nova radna mjesta. Nastavnici su se zatim obratili Ministarstvu znanosti te dobili objašnjenje da su kursevi te vrste uvedeni na sveučilištima a da se pri tom nije mislilo na zapošljavanje onih koji će ih završiti. Tako se pokazalo da su kursevi iz migrantske pedagogije na njemačkim sveučilištima poslužili da »malo zaposle« inače nezaposlene nastavnike, pod parolom brige za interese migrantske populacije.

kao jezicima u konfliktu, prenoseći tu poruku već naslovom članka na koji ćemo se ukratko osvrnuti: »Language Contact Means Language Conflict« (15:33—41). Preuzevši pojam konflikta iz društvenih znanosti (od sociologa Krysmanskog, 1971), on smatra (15:33) da u jezičnom smislu konflikt između različitih etničkih skupina često rezultira iz jezičnih kontakata, te da su problemi na koje se gleda kao na, po svojoj prirodi, političke, ekonomske ili sociološke, često zapravo ukorijenjeni u jezičnom konfliktu. U literaturi međutim konflikt je često zakriven kontaktom. Nelde shvaća jezični kontakt i konflikt kao međuovisne elemente primjenjive kako na pojedince, tako i na jezične zajednice, i tvrdnje o nekim evropskim jezicima u kontaktu koji su jezici u konfliktu argumentira na plauzibilan način.⁵ Ukazuje (15:38) i na pojavu koja se naziva glotofagija, a prvi ju je, kako se čini, evidentirao Calvet (1974). Riječ je o potiskivanju manjinskog jezika od strane većinskog, u stranim radnika i njihove djece, kao i u drugih manjinskih segmenata društva, koji se ne mogu oduprijeti pritiscima asimilacije i socijalizacije kakve nameće prestižni jezik. Glotofagija se inače ponajčešće javlja na područjima preklapanja jezičnih granica, odnosno tzv. kontaktnim područjima (npr. germanističko-romanska granica u Evropi i dr.). U slučaju individualnog jezičnog konflikta, prenoseći Mattheiera, Nelde iznosi (15:10) dva moguća rješenja kojima pribjegava frustrirani manjinski govornik: 1) suviše ograničene jezične kompetencije da bi išao u jezični svijet dominantne grupe, on traži evazivna rješenja, koja ga tjeraju u hiperkorekciju ili tišinu (strah od komuniciranja); 2) odbija konvencije kakve zahtijeva dominantni jezik te u svim situacijama koristi svoj vlastiti varijetet, ne obazirući se na jezično ponašanje kakvo traži većina.

(Takvi su slučajevi poznati i nastavnicima u jugoslavenskoj dopunskoj nastavi jer im njihovi učenici, naravno, pričaju o situacijama u redovnoj nastavi).

Opisane pojave, kao i pojava »dvostruke polujezičnosti« umjesto bilingvizma, na koju smo već upozoravali (npr. 16:59—61), spadaju u svojevrsnu jezičnu patologiju kao odraz nemoći nesuđenih bilingva da prihvate i internaliziraju dva jezična sustava koji su im, na neki način, životni suputnici (ali ne i dio njih samih). No, istovremeno, odraz je to i nemoći prosvjetnih sustava zemalja »domaćina« da pruže odgovarajuće (jezično) obrazovanje djeci migranata i doseljenika. Upravo »polujezičnost«, tj. činjenica da su djeca naših migranata jedva osposobljena za privatnu, a kamoli za javnu jezičnu komunikaciju, jedan je od razloga, ističe i Dubravko Škiljan (19:62), koji toj djeci veoma otežava povratak i uspješnu integraciju u zemlji porijekla.

Naravno, jezični kontakti (i konflikti) ne moraju završiti jezičnom patologijom. Ti kontakti, koji započinju transplantacijom jezične i kulturne svojine (e)migranta u novoj sredini, koja se u zapadnjačkoj literaturi naziva *language shift*, a de Vries je (neutralno) definira (1987:29) kao prijelaz pojedinca iz jedne jezične zajednice u drugu, trebali bi idealno završiti simetričnim bilingviz-

⁵ Nelde spominje (15:39—40) Flamance kao krajnje diskriminiranu manjinu u Zapadnoj Evropi, no termin »manjina« u njihovom slučaju nije prikladan: sve od osnutka belgijske države oni predstavljaju većinu (od više od 60%) ukupne populacije, pa su zapravo jedina potlačena većina u Evropi.

mom, koji je, međutim, veoma rijetka i gotovo iznimna sposobnost. Da nastavimo s usporedbom jezika—kulture i biljke presađene (*lat. trans + planta*) u novu vrstu tla i u novo podneblje: poznato je da ona može uporno puštati korijenje u dubinu, koje se zna zadržati i tada kad već poodavno nema listova ni cvjetova na površini. Opisujući sociolingvističku situaciju hrvatskih iseljenika u Steeltonu, u američkoj državi Pennsylvania, Dunja Jutronić-Tihomirović iznosi (9:94—96) da od treće generacije otpočinje napuštanje prvobitnog jezika jer je njegova upotreba svedena na nekoliko marginalnih i društveno beznačajnih domena. (Ono što ostaje, prema njezinim nalazima, uopćeni je ponos na svoje porijeklo, u vjernika religija, a u afektivnim situacijama i psovka). Ista ta tvrdnja mogla bi se primijeniti i na djecu jugoslavenskih radnika u evropskim zemljama. Njihov materinski jezik, iako ni geografski ni emotivno nije osobito udaljen od standarda u matičnoj zemlji, proživljava sve promjene karakteristične za jezike u kontaktu (jezike u konfliktu), i krajnje je vrijeme da mu se pruži zaštita i osiguraju bolje mogućnosti za razvitak.

Da biljka bez listova i cvjetova može iznova prolistati, pokazuje primjer jezika gradišćanskih Hrvata. Ti hrvatski govori čakavskoga i štokavskoga narječja očuvali su se još od vremena turskih ratova u Evropi. Uz organske govore postoji i književni jezik, no nije se razvila terminologija i frazeologija potrebna da se govori i piše o svim područjima života. Zato se u novije vrijeme pristupilo izradi gradišćanskohrvatskoga rječnika te se razmišlja o standardizaciji toga jezika. Kao što naglašava Radoslav Katičić (10:190),

bez standardnoga jezika nitko ne može punovrijedno sudjelovati u današnjem svijetu. Preobrazbom života u Gradišću, popuštanjem čvrstoće njegovih tradicionalnih oblika, otvaranjem prema okolnom svijetu i pojavom želje za punopravnim i punovrijednim sudjelovanjem u njemu postalo je, međutim, pitanje standardnoga jezika za gradišćanske Hrvate ne samo važno nego i sudbonosno. Jer tu se radi o tome mogu li oni ostati Hrvati i ujedno se uključiti u razvoj svoje okoline i suvremenoga svijeta ili moraju od toga dvoga odabrati jedno. Nije potrebno pobliže razlagati kakve implikacije ima odgovor na to pitanje.

Jezik gradišćanskih Hrvata izvanredan je primjer jezika koji se pokazao dovoljno otpornim za preživljavanje unatoč svim mogućim nepovoljnim okolnostima i uvjetima kroz stoljeća. On bi svakako zbunio američkog znanstvenika T. L. Markeya, koji prototipske manjinske jezike naziva izolatima (12:19—21) i definira ih, ne bez ironije, kao jezike koji nisu uspjeli osvojiti svjetsko natjecanje jezika u popularnosti zbog njihovih (kompliciranih) tipologija.⁶ Prognoza preživljavanja izolata je, tvrdi Markey, loša, jer su zbog svoje slo-

⁶ U istome tekstu Markey uspoređuje kreolske jezike (krajnje pojednostavljene morfologije) i izolate (12:19):

- 1) ... gramatička složenost nije neophodna za uspješnu (ili bilo kakvu) komunikaciju;
- 2) ... izolati su filogenetski znatno stariji od svakog kreolskog jezika (dosad nije utvrđen kreol stariji od vremena poslije otprilike 1550. godine);
- 3) kreoli se samo u početku ograničavaju na relativno male populacije, a izolati obično ostaju ograničeni na relativno male populacije;
- 4) kreoli su skloni širenju i dekreolizaciji, a izolati sažimanju i/ili odumiranju.

ženosti veoma otvoreni simplifikaciji, pa zatim sažimanju i odumiranju.⁷ U svakom slučaju, smatramo da pitanje o tome zašto su neki jezici vitalniji od drugih zahtijeva složenija promišljanja od onih što ih nudi Markey.

Nije slučajno da su u diskusiji ovoga članka spomenuta tri dijakronijski (prema genetskoj klasifikaciji) toliko različita, a sinkronijski (prema tipološkoj klasifikaciji) ipak slična jezika kao što su jezik hrvatskih iseljenika u Steeltonu, jezik gradišćanskih Hrvata i hrvatski ili srpski jezik djece jugoslavenskih migranata u evropskim zemljama prihvata. Posve je sigurno da velik broj govornika tih jezika, različito razmještenih u geografskom prostoru i karakteriziranih veoma različitim historijskim razvitkom i civilizacijskom potkom, želi da se oni očuvaju i prenose i na buduće naraštaje. Kojemu dati prednost i kako obrazložiti (hipotetično) rangiranje prioriteta? A izdvojen je tek jedan od mogućih vektora kojima obiluje naš jezik. Situaciju dalje komplicira savršeno opravdana potreba za očuvanjem i njegovanjem slovenskog i makedonskog jezika izvan njihovih matičnih teritorija, ili barem izvan jugoslavenskih granica, da spomenemo samo jezike jugoslavenskih naroda, a ne i narodnosti s kojima žive i dijele sudbinu, prava i obveze. Zatim, tu je varijantna i dijalekatska raznolikost u okviru jezičnih standarda...

Jezična (i ne samo jezična) ravnopravnost ustavno je zajamčena »jezicima naroda i narodnosti Jugoslavije« (to je ustavna kategorija), i načelo majorizacije ili promicanja jednoga »državnog« jezika strano je našem društveno-političkom uređenju. Ipak, kao što upozorava Ranko Bugarski (2:74—75), nema ničeg čudnog niti devijantnog u činjenici da treba razlikovati formalno-pravnu i funkcionalnu ravnopravnost jezika u našoj višenacionalnoj zajednici: hrvatski ili srpski (srpskohrvatski), kojim govore četiri nacije u četiri republike, odnosno četiri petine Jugoslavena, ima veću komunikacijsku moć, pa tako i veći funkcionalni prestiž od ostalih (dvadesetak) jezika koji se govore u nas, te je naša svojevrsna *lingua communis*. Parafraziramo li Škiljana (19:55—56), nisu svi naši jezici ni jednako opremljeni za obavljanje određenih funkcija u javnoj, društvenoj upotrebi i komunikaciji, pa je prilikom izgrađivanja jezične politike u nas potrebno voditi računa o činionicima civilizacijskog konteksta jezične djelatnosti, koji je povezan sa sociolingvističkom situacijom na našim prostorima.

Jezična i kulturna situacija u područjima visokorazvijene Evrope u kojima žive jugoslavenski (i)migranti i njihova djeca i unuci u mnogočemu je preslikana jugoslavenska situacija; druge globalne preporuke osim repetiranog i stalno isticanog zahtjeva za očuvanjem i razvijanjem njihova materinskog jezika u raznim domenama upotrebe (od kojih je škola samo jedna) — jer to je njihovo individualno i ljudsko pravo, te sudbinski važno pitanje — nije lako dati, niti nam je to namjera. Od praktičnih preporuka navedimo samo da je poželjno da se povede računa o njihovoj domaćoj varijanti. Ali postavlja se pitanje što s dijalektom, kad znamo da je prednost standardiziranog izraza

⁷ Markey, ipak, kontrastira (bibliografska napomena kao u tekstu) fenomen izolacije/klostacije (ili klaustracije, od lat. *klaustar*-kloštar) — ekskluziviteta jezika, s fenomenom davanja i uzimanja, odnosno leksičkog posuđivanja u raznim smjerovima i široke arealne difuzije lingvističkih pravila, koja karakterizira (srodne i nesrodne) jezike Balkana. (U balkanske jezike spadaju albanski, rumunjski, grčki, makedonski, bugarski, južnosrpska narječja i, djelomice, turski. Oni po nekim podudarnostima tvore »jezični savez«.)

(unatoč čvrstoj i znatno emotivnijoj vezi sa dijalektom), kao što je u novije vrijeme potvrdilo i jedno Škiljanovo istraživanje (20:144), u tome što je njegov komunikacijski doseg najveći,⁸ te se sâm po sebi nameće zaključak da ga je onda i najpametnije usvojiti i njegovati, osobito u uvjetima strane sredine i prevlasti većinskog jezika, koji pored sebe ne trpi ni nekoliko, a kamoli difuziju stranih idioma.⁹

Victoria Yartseva je navela (27:78) da u svijetu ima tek trinaest jezika kojim govori pedeset ili više milijuna ljudi ili ukupno oko 80 posto svjetske populacije. Lingvisti procjenjuju da preostalih sedam ili osam tisuća jezika (ne dijalekata, sic!) otpada na preostali, relativno mali broj govornika. Ti su jezici, dakle, na ovaj ili onaj način, u većoj ili manjoj mjeri, ugroženi. Koje među njima, kojim redom i po kojim kriterijima otići odumiranju?¹⁰ Pred primijenjenom lingvistikom (etnolingvistikom, geografskom lingvistikom, sociolingvistikom...) stoji zadatak koji nije nimalo lak i kratkoročan, te koji se naslanja i na političke odluke i rješenja, što ga ne čini lakšim i jednostavnijim.

U ovome članku korištene su obje sintagme — manjinski i manje korišten jezik — kao sinonimi, iako smo pokušali pokazati koliko su, zapravo, obje neadekvatne kad je riječ o jugoslavenskim radnicima migrantima i njihovoj djeci, govornicima hrvatskog ili srpskog, jezika koji nam je najbliži (kao materinski jezik i kao predmet izučavanja). Evidentno je da se o njemu može govoriti kao o »manje korištenom« jeziku u jednom relativnom smislu, jer je ponajviše jezik kućne upotrebe; međutim, u radnika migranata (prve generacije) koji nikada nisu uspjeli naučiti jezik zemlje rada to je »najkorišteniji« i »jedini« jezik, a najkorišteniji je i u apsolutnom smislu, u njihovoj domovini. Kad bismo za jezike evropskih (i)migranata uveli termin »mali« jezik,¹¹ i opet

⁸ Škiljan iznosi primjer omladinske štampe u Zagrebu, koja se svojevremeno okrenula idiomu zagrebačke (studentske) omladine, naučrb standardiziranog iskaza. Iako je u prvom trenutku tiraža listova u kojima je riječ narasla, nakon nekog se vremena zaustavila, između ostalog i zbog toga što je broj primalaca koji su bili kadri komunicirati na tom idiomu bio ograničen.

⁹ Bugarski smatra (2:79) da jugoslavenski slučaj predstavlja dobar test i uspješno obara Klossovu hipotezu (11:74—75) prema kojoj je puna ravnopravnost više od tri jezika u jednoj državi nemoguća jer bi mehanizam upravljanja njome postao beznadežno složen, pa su otuda višejezične zemlje prisiljene privilegirani status dati jednom ili dvama svojim jezicima. Hrvatski ili srpski (srpskohrvatski) jezik Bugarski naziva prvim među jednakima, koji neslužbeno priskače u pomoć kad nešto zapne u jugoslavenskom aranžmanu sa više od tri jezika.

¹⁰ Autorici ovoga članka poznat je slučaj standardizacije jezika jednog indijanskog plemena u visinskim prašumama Ekvadora, na kojoj je u posljednje vrijeme angažirano nekoliko njemačkih lingvista, koje predvodi prof. dr. Werner Kummer iz Bielefelda. To se pleme veoma ponosi rječnikom i gramatikom svoga jezika (u nastajanju), a lingviste koji godišnje provode po šest mjeseci na terenskom radu (prikupljanje korpusa, snimanje iskaza u raznim situacijama itd.) iz zahvalnosti tretiraju kao suplemenike.

¹¹ Mogli bismo uvjetno reći da »malim« jezikom govore »male« nacije, iako je jezik i naciju bolje ne poistovjećivati. Teško je definirati i same male nacije a da definicija bude prihvatljiva za sve, osobito za te nacije.

P. Matvejević prenosi (12:222) zanimljivu opservaciju Milana Kundere iz knjige »Un Occident kidnappé« (»Débat« br. 27, Pariz 1983, 15):

»Što je mala nacija? Predlažem vam svoju definiciju: mala je nacija ona čiji opstanak može biti doveden u pitanje, koja može nestati i zna da može. Francuz, Rus, Englez sebi ne postavljaju pitanja o tome hoće li njihova nacija dalje živjeti. Himne im govore samo o veličini i vječnosti. Poljska pak himna započinje stihom: 'Poljska još nije propala'.«

Matvejević stavlja na istu ravan budnicu »Još Hrvatska nij' propala«, spominjući i nacionalne iskaze drugih jugoslavenskih naroda koji svjedoče o prisutnosti ideje o mogućoj propasti ili iščeznuću nacije (tj. već nas stalno hoće ili mogu progutati, npr. mitologem »Samo sloga Srbina spašava« i dr.).

bi se otvorile nedoumice; iako bi on odgovarao jezicima jugoslavenskih migranata, to se ne bi moglo reći, primjerice, za jezik španjolskih radnika i njihovih porodica. Uz to, »manje korišten« i »mali« (jezik) epiteti su znatno manje opterećeni negativnim konotacijama i asocijacijama; »manjinski« je bremenit njima i signalizira na uzbunu, barem iz kuta gledanja jugoslavenskog (informiranog) građanina. Kao takav, možda »manjinski«, pod znakom navodnika, i nije tako loš izbor (u nedostatku boljega). »Manje korišten« je prilično nespretni izraz, a taj dojam još pojačava sintagma »jezična zajednica ili ljudi/narod s manje korištenim jezikom«. Bez obzira na to za koji će se naziv definitivno opredijeliti zemlje imigracije, bitno pitanje za zemlje emigracije, čini nam se, nije terminološke naravi, već njihov interes da se njihovim građanima u tim zemljama osiguraju bolji uvjeti za očuvanje i razvitak, te bolji status materinskog jezika. Skloni smo strahovanju i zlogukom proricanju da će u (retoričkim i stvarnim) nastojanjima za postizanjem i promicanjem renesanse nekih (tradicionalnih) »manjinskih« jezika u zemljama razvijene Evrope (i)migrantski jezici biti zapostavljeni.

Uz brojne argumente u prilog ovoj tezi koje smo izložili, evo još jednog. Na početku članka spomenuli smo pomak u zemljama EZ ka unapređivanju, osim »manjinskih« jezika i kulture, i — u zadnje vrijeme — komunikacija. Ovaj nam se treći kut u trokutu čini veoma nerealnim, posebno kad je riječ o tome da bi (i)migranti sudjelovali, primjerice, u produkcijama radijskih i TV-emisija u tim zemljama o samima sebi. Taj bi zahtjev inače bio posve razlozan i opravdan, štoviše i poželjan (jer oni bi za to bili najpozvaniji), kada bi dosad bila osigurana adekvatna briga za njihov jezik, obrazovanje i kulturu uopće, a oni stoga kadri angažirati se u takvoj aktivnosti. Ovako — kao da se od njih traži da sudjeluju u trci, a teško hodaju (zapravo su diskvalificirani i prije no što su ušli u trku). Drugo, kad bismo i pretpostavili da ipak jesu kadri (ili osposobljeni) uspješno se medijski predstavljati i na taj način komunicirati sa svojom (većinskom) okolinom, pada nam na pamet zakon ponude i potražnje u tim zemljama. Tamo se smatraju uspješnima jedino one produkcije koje se dobro prodaju i imaju svoje (široko) tržište. Da li bi radijske i TV-emisije o radnicima (i)migrantima, kojima su oni sami autori i akteri, tamo bile kurentne — osim u njih samih (što je također itekako važan zahtjev)? I treće, može li se doista očekivati proboj manjinskih (imigrantskih) jezika u medij televizije koja je, možda više od ostalih medija masovne komunikacije, povezana sa središtima političke i ekonomske moći, krajnje centralizirana?

Navedenim primjedbama nikako ne bismo htjeli obezvrijediti rad Biroa za manje korištene jezike u jednoj njegovoj djelatnosti. Već ako toj organizaciji uspije osvijestiti zemlje domaćine u EZ i druge zemlje imigracije na razmatrane probleme, njezina je uloga opravdana. No nama se čini da je i to usporeno osvješćivanje u sprezi s integracijom onih (jugoslavenskih) migranata koji još uvijek imaju što pružiti razvijenom društvu rada te integracijom i asimilacijom njihove djece.

LITERATURA

- 1) Allardt, Erik. »What Constitutes a Language Minority?«. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 5, Clevedon, England: Multilingual Matters, 1984, str. 195—205.
- 2) Bugarski, Ranko. »Pogled na jezičku politiku i jezičko planiranje u Jugoslaviji«. *Kulturni radnik*, Zagreb, XXXIX/1986, br. 1, str. 72—96.
- 3) Cummins, James (Jim). *Heritage language education: A literature review*. Toronto, Ontario: Ministry of Education, 1983.
- 4) Cummins, James (Jim). »From Multicultural to Anti-racist Education: An Analysis of Programs and Policies in Ontario«. T. Skutnabb-Kangas & Cummins (ured.), *Minority Education: From Shame to Struggle*, Clevedon, England: Multilingual Matters, 1988, rukopis, 23 str.
- 5) Ervin-Tripp, Susan. »Sociolinguistic Rules of Address«. J. B. Pride & J. Holmes (ured.), *Sociolinguistics*, Harmondsworth, England: Penguins, 1972, str. 225—240.
- 6) »Final Statement of the (Nuoro) Conference«. *Contact Bulletin*, Vol. 3 No. 3, Vol. 4 No. 1, 7 Cearnóg Mhuirfean, Ireland: The European Bureau for Lesser Used Languages, 1987, str. 15—16.
- 7) Giordan, Henri. »The role of the mass-media in the promotion of the cultural identity«. *Contact Bulletin*, Vol. 3 No. 3, Vol. 4 No. 1/1987, str. 11—15.
- 8) Greene, D. »The Atlantic group: Neo-Celtic and Faroese«. E. Haugen, J. D. McClure & D. S. Thomson (ured.), *Minority Languages Today*. Edinburgh: University Press, 1981, str. 1—9.
- 9) Jutronić-Tihomirović, Dunja. *Hrvatski jezik u SAD*. Split: Logos, 1985.
- 10) Katičić, Radoslav. »Lingvističke dimenzije jezičnoga položaja gradišćanskih Hrvata«. *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb: Školska knjiga, 1986, str. 186—194.
- 11) Kloss, H. »Notes concerning a language-nation typology«. Fishman, Ferguson, Das Gupta (ured.), 1968, str. 69—85.
- 12) Markey, T. L. »When Minor Is Minor and Major Is Major: Language Expansion, Contraction and Death«. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 8, Nos 1 & 2, 1987, str. 3—22.
- 13) Matvejević, Predrag. *Jugoslavenstvo danas*. Beograd: BIGZ, 1984, 281 str.
- 14) De Moragas Spá, Miguel et al. »Groundwork Paper«. *Contact Bulletin*, Vol. 3 No. 3, Vol 4 No 1, 1987, str. 2—7.
- 15) Nelde, Peter H. »Language Contact Means Language Conflict«. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 8, Nos 1 & 2, 1987, str. 33—42.
- 16) Pavlinić-Wolf, Andrina. »Definicije materinskog jezika i s njima povezani problemi«. *Migracijske teme* 1/1985, br. 3—4, Zagreb: Centar za istraživanje migracija i narodnosti, str. 57—68.
- 17) Reuter, Mikael. »Summing Up«. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 8, Nos 1 & 2, 1987, str. 213—218.
- 18) Stöltzing, Wilfried. »Boom and slump of 'foreigner pedagogies' in West Germany«. Sveučilište u Oldenburgu, neobjavljen rukopis, 8 str.
- 19) Škiljan, Dubravko. »Prolegomena našoj jezičnoj politici«. *Kulturni radnik*, Zagreb XXXIX/1986, br. 1, str. 50—71.
- 20) Škiljan, Dubravko. »Jezik i govor televizije«. *Kulturni radnik*, Zagreb, XXXIX/1986, br. 5, str. 141—146.
- 21) Trim, J. L. M. »English Standard Pronunciation«. *English Language Teaching* V/16, 1961, str. 28—37.
- 22) Troper, H. »An uncertain past: Reflections on the history of multiculturalism«. *TESL Talk*, 10/1979, str. 7—15.

- 23) De Vries, John. »Problems of Measurement in the Study of Linguistic Minorities«. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 8, Nos 1 & 2, 1987, str. 23—31.
- 24) Wadsworth, Stafford. »Affective Communication for Immigrants: The Paralinguistic Dimension and Articulatory Setting«. *Grazer Linguistische Studien* No. 13 — Staatssprache & Immigranten 1, Graz: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Graz, 1980, str. 176—188.
- 25) Weinreich, Uriel. *Languages in Contact*. Linguistic Circle of New York, 2nd edn., revised and enlarged 1962.
- 26) Wells, G. *The meaning makers: Children learning language and using language to learn*. Portsmouth, New Hampshire: Heinemann, 1986.
- 27) Yartseva, Victoria. *The Languages of the World — A Linguistic Encyclopaedia*. Social Sciences 11. 2. 78—90. 1987, 1980.

IS THE LANGUAGE OF YUGOSLAV MIGRANT WORKERS A MINORITY AND LESSER USED LANGUAGE?

SUMMARY

The question of language minorities — in linguistics as well as pertaining to language policies — is no longer seen only as a problem of national and cultural integrity, but also as a communication-related question. In this connection there is a growing sentiment of the need for preserving not just the national and cultural, but also communication (mass media) — related integrity and identity of every ethnic (and linguistic) group. The multicultural and plurilingual communities of Europe, America, Canada and Australia seem to be stepping up efforts at seeking theoretical and practical solutions to the problem.

In the context of international conferences that have dealt with these questions and the New International Information Order (NIIO), the author first analyses the concepts of minority or lesser used language, language minority, and other relevant terminology, offering some topical and recent definitions and classifications.

In the second part of the text the language situation of (Yugoslav) migrant workers in industrial Europe is presented, along with a warning that their status can also be seen as a minority one; their language identity, and especially that of their children has undergone degradation; the language has been treated as a minority one and has actually been a lesser used one. It can be considered as seriously threatened, and hardly a vehicle of their original culture and communications (the mass media).